

ГЕНЕЗА ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ

професійний інтерес, тим глибша потреба в оволодінні знаннями з конкретної професії.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок про те, що профорієнтаційна робота, яка проводиться на факультеті довузівської підготовки молоді покликана:

- допомогти слухачам визначитися з майбутньою спеціальністю;
- довести, що професійно-технічні спеціальності можуть бути так само успішні, як і престижна вища освіта;
- показати нерозривний зв'язок між бажаною професією й необхідною освітою;
- розкрити тенденції розвитку ринку праці в різних регіонах України;
- описати специфіку різних спеціальностей;
- виправити негативний імідж "непрестижних" спеціальностей;
- надати користувачам необхідну контактну інформацію державних і недержавних організацій, що займаються питаннями профорієнтації й працевлаштування.

Незадовільний стан профорієнтації у державі, необхідність посилення й удосконалення змісту профорієнтації з учнівською молоддю, зокрема з тією її частиною, яка навчається на факультетах довузівської підготовки молоді, зумовлюють необхідність подальшого дослідження проблеми соціально-педагогічних основ вибору професії старшокласниками.

1. Барабаш Ю.Г. Психолого-педагогічні основи вибору професії: посібник / Ю.Г. Барабаш, Р.О. Позінкевич. – Луцьк, 2001. – 167 с.
2. Климов Е.А. Как выбирать профессию / Е.А. Климов. – М., 1990. – С. 121.
3. Профессиональная ориентация учащихся / под ред. А.Д. Сазонова. – М., 1988.
4. Чистякова С.Н. Профессиональная ориентация школьников: организация и управление / С.Н. Чистякова. – М., 1987.
5. Павлютенков Е.М. Управление профессиональной ориентацией в общеобразовательной школе / Е.М. Павлютенков. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1990.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2009

УДК 371.14:37.03

Ольга Стребна, завідувач науково-методичної лабораторії початкового навчання
Південноукраїнського регіонального інституту
післядипломної освіти педагогічних кадрів,
м. Херсон

ГЕНЕЗА ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано внесок видатних українських діячів культури, літератури та вчених-педагогів у становлення громадянського виховання. Наголошується на тісному зв'язку національного і громадянського виховання у поглядах та концепціях визначних письменників, громадських діячів, політиків, педагогів-мислителів.

Ключові слова: громадянське виховання, педагог, поет.

Постановка проблеми. За останні роки проблема громадянського виховання виокремилася в одну з найважливіших і найперспективніших у педагогічній науці. Зумовлено це насамперед тим, що ціннісні трансформації в соціумній культурі, ментальності, цілеспрямований розвиток демократичних інституцій потребують істотних змін світогляду і самоусвідомлення кожного громадянина.

Формування засад громадянської свідомості і суспільства може бути ефективним лише за

умови активної ролі шкільної освіти в процесі становлення сучасної гуманної та освіченої особистості, світогляд якої базується на принципах громадянського виховання. Українська школа ХХІ століття покликана сприяти формуванню у дітей громадянської свідомості, громадянської позиції, цінностей культури українського народу, вміння самостійно вчитися та критично мислити, здатності особистості до самопізнання і самореалізації. Цю ж тезу проводить академік О. Сухомлинська у своїй статті "Громадянське виховання: спадщина і

сучасність”, наголошуючи на тому, що сучасні тенденції розвитку українського суспільства висунули на передній план педагогічного та й всього громадського життя проблему громадянськості і як якості суспільства, і як якості особистості [4]. Спрямованість громадянського виховання у сучасній школі передбачає утвердження таких основних напрямів – любов до свого народу, регіону, до своєї вітчизни, визнання і поширення цінностей громадянського суспільства, що виступають головними, визначальними для українського соціуму, ґрунтовне знання історичного шляху свого народу, вихових здобутків України. Зосередження уваги на вивченні національної історії є важливим тому, що “народ, який не знає власного минулого і забуває свої історичні корені, не має майбутнього, ризикує відійти в небуття” [6; 11].

Для того, щоб чітко визначитися із пріоритетами і базовим змістом громадянського виховання в сучасній школі, доцільно проаналізувати основні концепції видатних діячів української культури і вчених-педагогів, що стосуються формування особистості з громадянськими принципами життєдіяльності. Студіювання фундаментальних історико-теоретичних першоджерел переконливо свідчить про те, що протягом століть українська національна система освіти і виховання нагромадила цінний матеріал, що може бути ефективно застосований у процесі формування людини-громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти громадянської освіти й виховання в Україні розробляли діячі культури, літератури та вчені-педагоги різних часів. Фундаментальним питанням громадянського виховання в українській національній системі освіти присвятили свої роботи такі відомі вчені, як В. Кузь, Ю. Руденко, О. Савченко, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, Д. Тхоржевський та ін. Практичні розробки з даної проблеми містяться у працях П. Ігнатенка, Н. Косаревої, Л. Крицької, В. Поплужного, К. Чорної та ін. До найновіших розробок можна віднести студії І. Жадан, Ю. Завалевського, Ю. Прокоповича, Б. Чижевського, у яких значну увагу приділено конкретним формам роботи зі школярами у контексті громадянського виховання.

Концептуальні й практичні напрацювання сучасних українських педагогів були б неможливими без досвіду і досягнень попередників. Саме тому для якомога глибшого розуміння сутності та форм втілення громадянського виховання необхідно простежити генезу цієї проблеми, розглянувши її в історичному

ракурсі й зосередивши при цьому увагу на внеску діячів української літератури, культури, а також учених-педагогів у процес становлення і збагачення семантики громадянського виховання.

Мета статті. Це дослідження присвячено аналізу генези громадянського виховання на матеріалі поглядів, концепцій визначних діячів української культури, літератури та педагогів-мислителів.

Виклад основного матеріалу. Як і кожна педагогічна категорія, громадянське виховання має свою історію, чимало сторінок якої досить ретельно прописані й українськими культурними та науковими постатями.

Проблема громадянського виховання знаходила своє фактичне відображення у творчій спадщині багатьох діячів української культури, літератури. Різноманітні аспекти громадянського виховання, репрезентовані передусім засобами народної педагогіки, розкриваються у літературній творчості й працях І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова, І. Франка, Б. Грінченка, С. Русової, М. Грушевського, М. Чернявського, І. Огієнка, І. Стешенка, які чимало зробили для формування світоглядних засад і педагогічної культури української нації.

Громадський діяч, поет і драматург І. Котляревський наголошував на необхідності розвитку громадянськості, під якою він розумів підготовку корисних батьківщині та народові громадян, високоосвічених патріотів. У своїй знаменитій “Енеїді” він саркастично висловився на адресу батьків, які не приділяють належної уваги формуванню моральних чеснот та громадянських якостей своїх дітей. Хоча цей твір сповнений бурлескних і комедійних інтонацій, у ньому недвозначно простежується громадянська стурбованість письменника станом культури й освіти в українському суспільстві.

Виняткова роль у розвитку й становленні національної самосвідомості, згуртуванні мислячих та освічених кіл українського суспільства належить Т. Шевченкові, який, закликаючи любити Україну так, як він любив її сам, тим самим сприяв утвердженню ідеї громадянськості, оскільки у своїй поезії проповідував ідеал особистості з громадянськими цінностями:

Свою Україну любіть,
Любіть її... во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть [5].

Т. Шевченко у своїх віршах, поемах виокремив сутнісні характеристики українського національного характеру: волелюбність, глибину

і всеосяжну народність, національну честь і гідність, жертвний патріотизм, віру у свій народ. Його поетична творчість тримається, безперечно, на національних постулатах і аксіології. Проте національні підвалини Шевченкового світогляду невід'ємні від ідей громадянської культури та виховання, оскільки великий поет завжди підкреслював значимість формування людини, яка б шанувала своє національне і творчо переймала інше, запозичене.

Погляди П. Куліша у багатьох питаннях виявлялися духовно спорідненими з поглядами Т. Шевченка. Щоправда, П. Куліш, як відзначали ще його сучасники, належав до натур суперечливих, неоднозначних, таких, які викликають найрізноманітніші оцінки та судження. Проте у питаннях розвою національної культури, освіти він зазвичай демонстрував послідовність. Його духовна близькість до Т. Шевченка простежується й у тому, що П. Куліш був прихильником розвитку національних традицій, мови, літератури. В умовах XIX століття він намагався не тільки поширювати, але й культивувати українську духовність, прославляти український національний дух. У поезіях “До Шевченка”, “Національний ідеал”, “До Тараса на небеса” П. Куліш висловлює думки про важливість піднесення українських начал і цінностей в тодішньому соціумі, а Т. Шевченка оцінює як одного з найвизначніших речників української ментальності та гуманізму. В статтях “Народні оповідання Марка Вовчка”, “Передне слово до громади”, “Слово над гробом Шевченка” він також говорить про етичні і світоглядні засади, що пов'язані з розвитком національної культури. Водночас його приваблювали й ідеї перенесення на український ґрунт найпродуктивніших здобутків іонаціональних культур. Це свідчить про його зацікавленість тим, що нині називають складниками громадянського виховання. П. Куліш був упевнений, що, окрім національної культури, треба вбирати і досягнення, вироблені іншими націями. Ці думки простежуються у його віршах “До Шекспіра”, “Варіація першої Давидової псалми”, “Гомер і Шекспір”. Він виступав за формування особистості з національними та громадянськими пріоритетами.

До ідей синтезу національного й громадянського неодноразово звертався також І. Франко, який понад сорок років був духовним провідником і речником українського народу. У своїй поезії, прозі та публіцистиці він виступав за розвій освітніх начал у тодішньому українському соціумі, обстоюючи необхідність демократичних змін і тяжіння до громадянського суспільства

(повісті “Основи суспільності”, “Перехресні стежки”). Яскравим виразником національної свідомості та, висловлюючись сучасною термінологією, громадянських цінностей була Леся Українка, яка також на національному ґрунті утверджувала ідеологеми демократичного цивілізованого співжиття (поезії “На роковини Шевченка”, “Contra spem spero!”, “За правду, браття, єднаймося широко...”, цикл “З подорожньої книжки”).

Проблемі формування людини-громадянина значну увагу приділяла С. Русова, яка, до речі, тісно пов'язана з Херсонщиною. За її педагогічною концепцією, вирішальне значення в процесі становлення людської індивідуальності належить національній школі. Педагог небезпідставно вважала, що тільки школа, заснована на національних началах, може виховати громадянську свідомість і почуття власної людської гідності. С. Русова доходила висновку, що розбудова й утвердження соціально орієнтованої держави вимагає більш активного поширення громадянських цінностей. За її переконаннями, це насамперед передбачає суттєву трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу. Цей процес потребує формування громадянської свідомості, культури молоді, що неможливо без впливу громадянського виховання, завдяки чому і формується громадянськість [7]. Виховна парадигма, яку запропонувала С. Русова на початку XX століття, була спрямована на виховання в Україні “потрібних для її нового життя нових громадян з пробудженою активністю, з витривалою волею і добре розвиненими творчими силами” [3, 31].

Основи громадянського виховання в українській дійсності початку XX століття закладав М. Грушевський, який наукову та літературну працю поєднував з активною політичною діяльністю. В своїх дослідженнях “Нарис історії українського народу”, “Початки громадянства”, “Ілюстрована історія України”, “Визволення України і українська справа” він поєднував утвердження національної ідеї з принципами демократичного громадянського суспільства. Його ідеалом була особистість, яка досконало знає історію, культуру свого народу і водночас служить ліберальним громадянським цінностям.

І. Огієнко, відомий також як митрополит Іларіон, до проблем громадянського виховання виходив через національну ідею. Будучи відомим державним і церковним діячем, ученим-культурологом і методистом, він чимало зусиль докладав до розвою національної системи освіти.

У його педагогічному світогляді центральне місце посідала категорія національного. В своїх працях “Вчимося рідної мови. Нариси про мову вкраїнську”, “Рідна мова в українській школі”, “Найперші завдання української філології”, “Українська культура” він маніфестував стратегічне утвердження національного культурного, мовного і світоглядного начал. При цьому його бентежили не лише програмові, теоретичні константи, але й цілком конкретні практичні аспекти. І. Огієнко ставив за мету формування національно свідомої особистості, яка пишається власною національною приналежністю і спрямовує свої зусилля на якісне поліпшення життя і долі народу. Ідеї громадянського виховання виступають одним із наслідків його національно зорієнтованої стратегії, оскільки він проголошував необхідність формування людини-громадянина, яка сповідує добротворні моральні чесноти і гуманістичні ідеали.

Серед тих, хто цілеспрямовано досліджував проблеми виховання і зокрема розвитку громадянських почуттів, треба виділити професора Г. Ващенка. Своїми працями “Загальні методи навчання”, “Завдання виховання української молоді”, “Виховання мужності і героїзму”, “Виховання любові до Батьківщини” і, безперечно, “Виховним ідеалом” він посутньо збагатив теорію і практику навчально-виховного процесу. Хоча Г. Ващенко не був прихильником концепції громадянського виховання (в її сучасному розумінні), проте він реально виходив на проблематику дотичну до формування громадянських цінностей. Громадянське виховання у нього фактично було розчинене у національному.

Педагог чимало уваги приділяв проблемам виховного ідеалу як меті виховання. Як стверджують сучасні дослідники, в основу виховного ідеалу він поклав загальнолюдські та національні цінності, моральні закони творення добра і боротьби зі злом, за побудову справедливого ладу, виплеканого на любові та красі [1].

У праці “Виховний ідеал” Г. Ващенко демонструє, як на основі суто національної системи освіти можуть з’являтися паростки громадянського виховання. Слушними постають спостереження науковців за тим, що зведений ним виховний ідеал українця ґрунтується на двох головних принципах: виховання людини на засадах християнської моралі та на здобутках духовності українського народу. Власне ці принципи склалися упродовж століть і є традиційними в житті та побуті українського народу. Традиційними

в українського народу є працелюбність, правдивість, жертвна любов до України, людяність, щирість, гостинність, вірність і відданість, оптимістичність, замилювання до краси і мистецької творчості, до музики, співу, танців; вірність у коханні, статева стриманість і здоровий сімейний побут тощо [2]. Елементи громадянського виховання, до яких безперечно належать любов до батьківщини, працелюбність і служіння суспільству, в педагогічній системі Г. Ващенка укорінені в національну свідомість, педагогіку, ментальність.

Висновки. Таким чином, розгляд проблеми генези громадянського виховання під кутом зору внеску визначних діячів української культури, літератури та педагогів-мислителів свідчить про те, що елементи виховання громадянської свідомості, якщо ширше – формування громадянськості доволі давно були представлені в національній педагогічній думці.

Особливістю української педагогіки слід уважати ту обставину, що практично всі мислителі, педагоги або сполучували національне і громадянське, або відштовхувалися від національного виховання для того, щоб це сприяло викристалізованню громадянських концентрів. Інакше кажучи, історія України й національної педагогіки склалися так, що у чистому вигляді ідеї громадянського виховання не вербалізовувалися провідними інтелектуалами. Проте це не означає відсутність таких ідей. Вони реально були представлені у формуванні високоосвіченої, толерантної, гуманної особистості, яка шанує і любить свою батьківщину, а також прагне служити їй і приносити користь.

У подальших дослідженнях варто зосередитись на розробці проблематики громадянського виховання сучасними українськими вченими-педагогами.

1. Гентош О. Григорій Ващенко (1878 – 1967) : повернення в Україну / О. Гентош // *Пед. думка*. – 2003. – № 3. – С. 85 – 90.

2. Коваль О. Григорій Ващенко – творець української виховно-освітньої системи / О. Коваль // *Рідна шк.* – 1993. – № 3. – С. 2 – 5.

3. Русова С. Ідейні підвалини школи // *Барви творчості: Наук.-метод. зб.; За ред. І.Г. Єрмакова*. – К., 1995. – С. 30 – 36.

4. Сухомлинська О. Громадянське виховання: спадщина і сучасність [Електронний ресурс] / О. Сухомлинська // *Нова доба*. – 2006. – № 8. – Режим доступу до журн.: <http://www.novadoba.org.ua/data/metod/suhoml.html>

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: ОНТОЛОГІЧНО-ЦІННІСНИЙ СМИСЛ ПРОБЛЕМИ “ЛЮДИНА-ВЛАДА”

5. Тарас Григорович Шевченко // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>

6. Українська нація: шлях до самовизначення: [Монографія] / М.М. Вівчарик, П.П. Панченко, В.І. Чмихова. – К. : Вища шк., 2001. – 287 с.

7. Фролова О. Роль національної школи у формуванні громадянського суспільства згідно з філософсько-освітнім вченням С. Русової [Електронний ресурс] / О. Фролова – Режим доступу до журн. : <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=972>

Стаття надійшла до редакції 04.03.2009

УДК 130.2:37

Світлана Черепанова, кандидат філософських наук, доцент
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: ОНТОЛОГІЧНО-ЦІННІСНИЙ СМИСЛ ПРОБЛЕМИ “ЛЮДИНА-ВЛАДА”

У статті акцентовано осмислення філософії освіти у спектрі ціннісного підходу до буття людини й феномена влади (Ф. фон Хайек, Х. Аренд, М. Болер, К. Тарнлюнд, Р. Прінг, П. Фрейре, М. Фуко; В. Горський, В. Лук'янець, В. Скотний). Це передбачає системний поворот українських структур влади до молоді, як умови позитивного образу країни в міжнародному освітньому просторі.

Ключові слова: буття як цінність, філософія освіти і людиномірність влади, тоталітаризм, модерн-гуманізм, національна ідея.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. На розвитку сучасної філософії освіти закономірно позначаються реалії глобалізації, передусім загальносвітова тенденція: перехід від постіндустріального суспільства до інформаційного. Характерними ознаками постіндустріального суспільства вважаються переструктурування економіки (сфера послуг домінує над виробничою), акцент на теоретичні знання, професіоналізм, формування правлячої (й управлінської) еліти з високим рівнем освіти (знання іноземних мов), трактування інформації як основи культурних цінностей (Д. Белл, З. Бжезінський, Д. Гелбрейт, Г. Кан, О. Тоффлер, Р. Арон, А. Турен). Перспективи Всесвітньої мережі висвітлив Тім Бернерс-Лі, який започаткував вирази, аббревіатури, символи комп'ютерної доби (зокрема, www, [http](http://) і [html](http://)) [13].

Мета статті. У статті представлена спроба осмислити взаємозв'язок філософії освіти – буття людини – феномена влади. Звідси необхідність системного повороту українських структур влади різних рівнів – до молоді, як умови позитивного образу країни в міжнародному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Для філософії освіти як філософії людини, концептуальне значення мають певні ідеї, теорії: гуманістичні, демократичні, консервативні, ліберальні та ін.

Простежуються перспективи взаємної зацікавленості проблемою філософії освіти українськими і американськими дослідниками [1].

В Інституті вищої освіти АПН України Беата Гофрон (Польща) виконала наукове дослідження, в якому обґрунтувала зв'язок консервативної і ліберальної філософії освіти; “цілісну теорію нерівності в освіті” та виявлення соціальних нерівностей, у тому числі в освітній галузі Польщі [7].

У російськомовних джерелах висвітлено зв'язок філософії освіти і людини (І. Ремезова, Т. Анішина; М. Вишневський, В. Костенич, Я. Треценко), період дитинства як проблему філософії освіти (А. Малишевський), онтологічний підхід до філософії освіти (І. Проскуровська, В. Колесніков) [11].

Курт Тарнлюнд (Швеція) розглянув буття й суб'єктивність як теми філософії освіти. Ричард Прінг в своїх лекціях (Оксфорд) поєднав теоретичні підходи, епістемологію, етику і особистісний вимір філософії освіти. Саран Сугру (Лондон) вбачає певні освітні перспективи у міжнародних тенденціях розвитку освітньої галузі. Вінч Крістофер і Джингел Джон (Лондон) в навчальному посібнику для студентів і учителів висвітлювали сучасні тенденції (глобалізація, громадянська освіта, патріотизм, креативність, інтелектуальні технології), філософські ідеї,